

พื้นที่กลุ่มคนในงานประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญไชยก่อนปี พ.ศ. 2500

เบญจวรรณ พลประเสริฐ¹

บทคัดย่อ

ประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน ปรากฏรูปแบบการสงกรานต์ด้วยหลักฐานภาพถ่ายในปี พ.ศ.2469 เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนดินแดนภาคเหนือและได้สักการะองค์พระธาตุหริภุญไชยด้วยวิธีสงกรานต์ ทำให้เกิดรูปแบบ พิธีการ ลำดับขั้นตอนที่ซับซ้อนมากขึ้นในประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญไชย อันเป็นไปตามบริบททางการเมืองการปกครองที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้กลุ่มคนลำพูนเดิมและกลุ่มชนชนปกรณที่เข้ามาอยู่ใหม่ ได้สร้างสถานะ พื้นที่ตนด้วยการสร้างรูปแบบกิจกรรมใหม่ๆ ตามมา จนมีรูปแบบกิจกรรมภายในงานที่หลากหลายขึ้น บทความขึ้นนี้จึงต้องการย้อนกลับไปศึกษารูปแบบงานและวิถีชุมชนเดิมที่ต่างเข้ามามีส่วนร่วมทั้งด้วยบทบาทหน้าที่ ทั้งด้วยศรัทธา นำเสนอตัวตนของคนท้องถิ่น ตลอดจนการเปลี่ยนสถานะบทบาทหน้าที่ เพื่อสร้างพื้นที่บทบาทแก่นตนในงานประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญไชย ผลการศึกษาเห็นว่า การเข้าร่วมงานประเพณีของกลุ่มคนเห็นถึงความผูกพันระหว่างคนกับศาสนา ความสัมพันธ์ของชุมชนเดียวกัน โดยผ่านกิจกรรมในงานประเพณีโดยไม่ได้นำความเป็นชาติพันธุ์ตนมาเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มตน พื้นที่ทางสังคมมีปฏิสัมพันธ์กันในระบบอุปถัมภ์ เครือญาติ ตามบริบทโครงสร้างสังคมในยุคนั้นที่เจ้าผู้ครองนครยังคงมีอำนาจ สิทธิ ทุกอย่าง จากการศึกษาแบบและวิถีกลุ่มผู้เข้าร่วมงานก่อนปี พ.ศ.2500 ทำให้สามารถวิเคราะห์ถึงผลของการเกิดชนนิยม ประเพณีประดิษฐ์ใหม่ๆ ตามมาอันทำให้ระบบอุปถัมภ์ และบทบาทชนชั้นปกครองในอดีตค่อยๆ ลดหายไป จนเกิดการสร้างบทบาทหน้าที่ใหม่ของกลุ่มคนในปัจจุบันเข้ามาทำหน้าที่แทน

คำสำคัญ: พื้นที่ทางสังคม กลุ่มคนในลำพูน งานประเพณีสงกรานต์ พระธาตุหริภุญไชย

¹ นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

The space of people in Phrathat (Stupa) Hariphunchai Water Blessing Ceremony before 1957 A.D.

Benchawan Phonprasoe²

Abstract

Phrathat (Stupa) Hariphunchai Water Blessing Ceremony present form bathing with photographic evidence in 1926 when King Rama VII 7th visit to Lamphun and to worship Phrathat (Stupa) Hariphunchai with Water Blessing .Causing variations clearance procedures more complicated in Phrathat (Stupa) Hariphunchai Water Blessing Ceremony. Under the political context has changed. Lamphun people created their status with the creation of a new activity as well as activity patterns within a wider range. This paper would like to study old Lamphun people took part Phrathat (Stupa) Hariphunchai Water Blessing Ceremony with the role, the faith and change roles to create a role for Phrathat (Stupa) Hariphunchai Water Blessing Ceremony The study suggests that the participation of groups traditionally seen as a bond between people and religions. The relationship of the community through activities in the without bringing an ethnic identity. Space of social interaction in kinship foster social context of the era, the ruler continued to power everything right. The study forms and ways of the participants before 1957 A.D., making it possible to analyze the results of the popular tradition. Inventing new traditions As a result of the patronage system and the role of the former ruling class to gradually wane. Until the creation of new roles in the current acting.

Keyword: Social space, Lamphun people, Water Blessing Ceremony, Phrathat (Stupa) Hariphunchai.

² Graduate Student, Department of History, Faculty of Humanities, Chiang Mai University.

บทนำ

พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุนั้นปรากฏในหลายพื้นที่ของประเทศไทย เรียกโดยรวมว่า พิธีงานบุญไหว้พระธาตุ ซึ่งงานบุญไหว้พระธาตุนั้นปรากฏในสังคมคนไทยหลายกลุ่ม เช่น งานไหว้พระธาตุพนมของไทยอีสาน งานไหว้พระธาตุหลวงของลาว งานไหว้พระธาตุจอมยองของไทลื้อ งานบุญไหว้พระธาตุจอมคำของไทเขิน งานไหว้พระธาตุเมืองนครศรีธรรมราชของไทยภาคใต้ เป็นต้น

ประเพณีสงฆ์พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูนเป็นการสักการบูชาพระธาตุด้วยวิธีสงฆ์ ซึ่งปรากฏในพื้นที่ภาคเหนือที่ประดิษฐานพระธาตุสำคัญของคนล้านนาด้วยเช่นกัน อาทิ พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตูลำปางหลวง พระธาตุจอมทอง เป็นต้น จนปัจจุบันพระธาตุท้องถิ่นในพื้นที่ใกล้เคียงได้มีการส่งต่อร่วมวัฒนธรรมเดียวกันนี้ บทความนี้เป็นการศึกษาพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มคนลำพูนในอดีตช่วงก่อนปี พ.ศ.2500 อันเป็นช่วงเวลาก่อนที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชเสด็จมาสักการองค์พระธาตุหริภุญไชย ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบประเพณี ตลอดจนเกิดรูปแบบพิธีกรรมใหม่ๆ ในเวลาต่อมา บทความชิ้นนี้ประสงค์ที่จะเก็บรวบรวมข้อมูลจากหลักฐานเอกสารและบทสัมภาษณ์ เพื่อให้เห็นถึงวิถีชุมชนในอดีตที่ผูกโยงอยู่กับประเพณีท้องถิ่น โดยศึกษาจากกลุ่มคน 3 กลุ่มหลัก คือ 1.ประชาชนทั่วไป 2.พระสงฆ์ และ 3.กลุ่มชนชั้นปกครอง ผู้ครองนครและข้าราชการ ซึ่งมีการสร้างพื้นที่บทบาทของตนในงานประเพณีสงฆ์พระธาตุหริภุญไชย ภายใต้เงื่อนไขบริบทก่อนปี พ.ศ.2500

การสงฆ์พระธาตุ : ที่มาและความหมาย

การสงฆ์พระธาตุ เป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงการบูชาพระธาตุอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏอยู่ในบริบททางวัฒนธรรมของชนชาติไทหลายกลุ่ม การรดน้ำหรือสงฆ์พระธาตุพบทั้งในวัฒนธรรมของคนไทลื้อ ไทเขิน ลาว ไทยวน และไทยอีสาน ทั้งนี้ส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นการทำบุญและสร้างความเป็นสิริมงคลให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตและชุมชน รวมทั้งยังเชื่อว่าหากสงฆ์พระธาตุแล้ว บ้านเมืองก็จะอุดมสมบูรณ์ การสงฆ์น้ำสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปรากฏในวัฒนธรรมชนชาติไทนั้น มิได้มีเพียงการสงฆ์บูชาพระธาตุนั้นๆ แต่ยังมีการสงฆ์พระพุทธรูป การสงฆ์น้ำ

พระสงฆ์ การสร้างศาลปูตา การสร้างน้ำหลักบ้านใจเมือง การสร้างน้ำต้นไม้หายเมือง และการสร้างน้ำผู้อาวุโสในชุมชนเป็นต้น (ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2548, น. 414)

การศึกษาประเพณีล้านนาเราจะทราบว่าการทำบุญมักจะทำกันตามเทศกาลที่มีเงื่อนไขปัจจัยสัมพันธ์กับฤดูกาล วิถีชีวิต เช่น ฤดูกาลทำนาต้องมีการเลี้ยงผีฝ่าย ผีขุนน้ำ คนล้านนามักจะมีงานที่สอดคล้องกับฤดูกาล เช่น เดือนสี่ ตานข้าวใหม่ แบ่งข้าวจี ข้าวหลาม ข้าวแคว ข้าวควบ ข้าวแต่น เผาข้าวหลามฝังไฟพระเจ้า เดือนห้าซ่อมเหมืองฝาย ล้างร่องเหมือง เข้าป่าหาหิน เดือนหกเริ่มสนุกสนานอัมบุญกับงานบวชลูกแก้ว ขึ้นเฮือนใหม่ ปอยหลวง วิหารศาลาบาตร โองฉั่น เห็นตุงอยู่ทั่วไปตามเส้นทาง คันนาอันเป็นสัญลักษณ์ของงานบุญเดือนเจ็ดปีใหม่เมืองบรียาอากาศแห่งความสุขเกิดขึ้นกับทุกเพศวัย เด็กๆ สนุกๆ กับการรดน้ำปีใหม่ หนุ่มสาวได้ปันรถถีบไปค้าหัวผู้สูงอายุ ความสุขของชุมชนร่วมกันกับการขนทรายเข้าวัด การแห่ไม้ก้ำสรีเข้าวัด พอถึงเดือนแปด เดือนเก้า เป็นบรียาอากาศของการสร้างพระธาตุ กู่เจติยครุบาอาจารย์ เดือนสิบก็เข้าสู่การทานในประเพณีสลากภัต ที่บ่งบอกถึงแรงกตัญญูทำบุญไปหาพ่อแม่ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว หลังจากนั้นความสนุกสนานก็จะค่อยเบาบางลง เริ่มเข้าสู่ฤดูฝน ฤดูกาลแห่งการทำนาเวียนมาอีกครั้ง ฉะนั้นเป็นการยากที่จะหาเหตุผลมาใช้ในการเริ่มต้นของแต่ละประเพณีต่างๆ ซึ่งเป็นวิถีที่สืบทอดมาแต่ดั้งเดิม ดังนั้นการสืบค้นหาที่มาของหลักฐานขั้นต้น เอกสาร ตำรา และจารึกแล้ว ต้องอาศัยข้อมูลประกอบจากการสัมภาษณ์หรือแม้กระทั่งภาพถ่ายเก่าที่สามารถบ่งชี้ถึงวิถีชีวิตในอดีตได้เช่นกัน

การเกิดประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ย่อมสืบเนื่องจากการปฏิบัติที่สืบทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการแสดงออกที่บ่งบอกถึงความเลื่อมใสศรัทธาต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ การปฏิบัติที่เป็นแบบแผนขึ้นมาได้นั้น หากวิเคราะห์จากตำนานแล้วการแสดงออกถึงความเคารพสักการะพระธาตุ จะออกมาในลักษณะการเคารพอย่างนอบน้อม การคุกเข่า การไหว้ การประพรมเครื่องหอม การสร้างสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่อบรรจุพระธาตุตลอดจนการนำเอาสิ่งของที่ดินตลอดจนผู้คนถวายแก่องค์พระธาตุ ดังที่ปรากฏเรื่องราวในจารึกมอญโบราณเมืองลำพูน รวพุทธศตวรรษที่ 17 กล่าวถึงการกัลปนา อาทิจาโรกัฏแสนข้าวห่อ กล่าวถึง ตุมหาเถรสร้างกรุและประดิษฐานพระพุทธรูป 10 องค์ รวมไปถึงถวายต้นไม้ ที่ดิน และสัตว์ไว้ในกรุด้วย เป็นต้น

การสร้างน้ำจากหลักฐานวรรณกรรมพุทธศาสนา “ชินกาลมาลีปกรณ์” โดยศาสตราจารย์แสง มนวิthur ปรากฏข้อความภาษาบาลีว่า “คนโศทกปุณณามลจารุกสากุญญิ อภิสญฺจิตฺถ”

ซึ่งอาจารย์แสง จันทรงาม ได้แปลใหม่ให้ถูกต้องตามรูปศัพท์และความเป็นจริงว่า “สมเด็จพระมหาธรรมราชาได้ทรงส่งน้ำพระสารีริกธาตุ ในภาตโลหะทองคำอันบริสุทธิ์ที่เต็มเปี่ยมด้วยน้ำหอม” (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540) สมเด็จพระมหาธรรมราชา ในที่นี้หมายถึงพระยาสิทธิไทย (พระมหาธรรมราชาที่ 1 แห่งอาณาจักรสุโขทัย ช่วงปี พ.ศ.1890-1919) และจากจารึกวัดพระยืน ต.เวียงยอง อ.เมือง จ.ลำพูน จารึกขึ้นในปี พ.ศ.1913 กล่าวถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ.1912 เหตุการณ์พระเจ้ากือนาส่งราชทูตไปสุโขทัย เพื่อนิมนต์พระสุมนเถระจากพระยาสิทธิไทย บรรยายถึงเหตุการณ์งานเฉลิมฉลองถึงการเสด็จมาของพระสุมนเถระและพระบรมธาตุที่นำมาด้วย แต่ไม่ปรากฏถึงเรื่องราวการส่งน้ำพระบรมธาตุ แสดงให้เห็นว่าพระบรมสารีริกธาตุยังคงบรรจุในภาชนะบรรจุที่เคลื่อนย้ายได้ ฉะนั้นการสักการะองค์พระบรมธาตุด้วยการส่งน้ำก็น่าจะเริ่มมีขึ้นแล้วแต่ครั้งยุคอาณาจักรสุโขทัย ราวพุทธศตวรรษที่ 19 แล้ว จากความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยและหริภุญไชยจนถึงอาณาจักรล้านนา รูปแบบการสักการะพระบรมธาตุก็คงนำรูปแบบมาจากอาณาจักรสุโขทัยนั่นเอง

การส่งน้ำพระธาตุหริภุญไชยเริ่มปรากฏในหลักฐานตำนานพระธาตุหริภุญไชย กล่าวถึงเนื่องในการเฉลิมฉลองสมโภชของการเสด็จมาของพระธาตุในยุคพระญาอาทิตยราชและได้มีการจัดงานเฉลิมฉลอง 7 วัน 7 คืน สำหรับหลักฐานการส่งพระบรมธาตุในช่วงก่อน พ.ศ.2469 ในแถบภาคเหนือ คือ จากตำนานพระธาตุจอมทอง จ.เชียงใหม่ ศิลาจารึก ณ พระธาตุลำปางหลวง จ.ลำปาง แม้ว่าจะไม่ได้ระบุวันเดือนปีที่กระทำการทุกปีในรูปแบบประเพณี แต่ก็ได้กล่าวถึงรูปแบบการส่งน้ำพระธาตุที่มีการใช้กระบวยและหม้อส่งในการใส่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งเป็นวิธีการเดียวกับที่ใช้ในปัจจุบันของพระธาตุหริภุญไชย แสดงถึงที่น่าจะเป็นรูปแบบการส่งน้ำที่ปฏิบัติมานานแล้ว อย่างน้อยแต่ครั้งพระยาวิเชียรปราการเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ราว พ.ศ. 2317-2319 แล้ว

หลักฐานสำคัญที่ระบุถึงวันเดือนปีของการจัดงานบุญใหญ่สำคัญคือจารึกใต้ฐานพระพุทธรูปบุเงินและพระพุทธรูปไม้เก็บบ 50 องค์ ซึ่งพบในวัดพระธาตุหริภุญไชยปรากฏข้อความจารึกเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เหนือทั้งสิ้น ตรงกับวันจัดประเพณีส่งน้ำพระธาตุหริภุญไชยในปัจจุบัน เป็นไปได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปเพื่ออุทิศถวายดังกล่าว อาจกระทำขึ้นเนื่องในประเพณีส่งน้ำพระธาตุหริภุญไชยก็เป็นได้

แม้ว่าเนื้อความในจารึกได้ฐานพระพุทธรูปมิได้ระบุถึงการถวายทานเพื่อการสมโภชหรือเนื่องในประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุแต่อย่างใด

รูปแบบการสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชยปรากฏชัดเจนด้วยหลักฐานภาพถ่ายในปี พ.ศ.2469 เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 7 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนดินแดนล้านนาและได้สักการะองค์พระธาตุหริภุญไชย การสงฆ์น้ำองค์พระธาตุหริภุญไชยกลายเป็นสายสัมพันธ์ความศรัทธาระหว่างสยามและลำพูน เมื่อกษัตริย์ราชวงศ์จักรีได้ถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทองและน้ำสงฆ์พระราชทานเพื่อสงฆ์น้ำองค์พระธาตุหริภุญไชย จะเห็นว่าพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์บริเวณช่วงวัดพระธาตุหริภุญชัยเดิมเคยเป็นสถานที่เพื่อกระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาอันเป็นการแสดงความจงรักภักดีของเจ้าผู้ครองนครลำพูนในฐานะประเทศราชของสยามซึ่งได้ยกเลิกพิธีถือน้ำนี้ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 พื้นที่แห่งนี้กลายเป็นพื้นที่แห่งการนอบน้อมที่สยามแสดงแด่องค์พระธาตุหริภุญไชยแทน

พื้นที่ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชย ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2469

งานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชย เดือนแปดเบ็ง หรือวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 เหนือ ซึ่งจะตรงกับวันขึ้น 15 เดือน 6 (ตามระบบจันทรคติของไทย) จะจัดขึ้นเป็นเวลา 7 วัน ในพื้นที่ของวัดพระธาตุหริภุญชัยรวมหาวีหาร ต.ในเมือง อ.เมืองลำพูน ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 28 ไร่ 3 งาน 26 ตารางวา(สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,2548) โดยมีกำแพงล้อมรอบ 2 ชั้น คือกำแพงวัดชั้นนอกซึ่งโอบล้อมอาณาเขตของวัดทั้งหมดไว้ และก่อกำแพงเป็นศาลาบาตรรอบองค์พระธาตุหริภุญไชยเป็นกำแพงชั้นในอีกชั้นหนึ่ง ภายในกำแพงวัดชั้นใน ถือเป็นเขตพุทธาวาส มีพื้นที่ประมาณ 15 ไร่เศษนอกจากองค์พระธาตุหริภุญไชยซึ่งประดิษฐานเป็นประธานอยู่กึ่งกลางแล้ว ยังมีวิหาร 4 ทิศและเสนาสนะต่างๆ อีกด้วย คือ วิหารพระพุทธ วิหารพระเจ้าทันใจ วิหารพระเจ้ากัณฑ์เกลือหรือวิหารพระเจ้าแดง วิหารพระละโว้ วิหารพระเจ้าพันตน วิหารพระบาทสี่รอย สุวรรณเจดีย์หรือเจดีย์ปทุมวดี หอธรรมหลวงเชาพระสุเมรุจำลอง หอระฆังกังสดาล ซึ่งตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้วโดยมีซุ้มประตูโขงทางเข้าด้านหน้าทางทิศตะวันออกเป็นจุดเริ่มต้น (เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์, 2553, น. 49-50.)

พื้นที่การจัดกิจกรรมงานสงฆ์พระธาตุหริภุญไชยแบ่งออกเป็นสองส่วน คือส่วนงานมหรสพและส่วนงานพิธีการ โดยในส่วนของพิธีการจะใช้พื้นที่ลานกว้างด้านทิศเหนือของวิหารหลวง ส่วนกิจกรรมมหรสพต่างๆ จะจัดในพื้นที่เขตสังฆาวาส ได้แก่ บริเวณโรงเรียนเมธีวุฒิกุล พื้นที่คณะเชียงยัน³ พื้นที่คณะอัฐฐารส พื้นที่คณะสะตือเมือง พื้นที่คณะหลวง กิจกรรมต่างๆ ภายในวัด มี 7 วัน 7 คืน พระสงฆ์จะเป็นผู้กำหนดรูปแบบงานมหรสพต่างๆ ซึ่งตั้งอยู่ทางตอนเหนือของวัดบริเวณคณะอัฐฐารส และคณะเชียงยันต์ ซึ่งมีการกันรั้วที่ประตูเปิดช่องให้เดินทีละคนเพื่อสะดวกในการตรวจตัวในการเข้าชมมหรสพต่างๆ โดยคณะกรรมการวัดจะนำการละเล่น มหรสพต่างๆ เข้ามาเพิ่ม ในส่วนนี้คณะครูโรงเรียนเมธีวุฒิกุลจะรับผิดชอบในการเก็บเงินค่าตัวคนละบาทเข้าชมมหรสพต่างๆ อาทิ สนวนสัตว์เคลื่อนที่มีการนำสัตว์หลายชนิดมาให้ชม เช่น งูใหญ่ เสือโคร่ง เสือสมิง หมี ลิง เป็นต้น รวมทั้งสัตว์น้ำ เช่น จระเข้ เต่ากระหลายชนิด เป็นต้น ทางทิศใต้ของวัดที่คณะสะตือเมือง เป็นพื้นที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่คร่อมเต็มเป็นที่ตั้งของร้านอาหาร ร้านค้า มากมายเป็นลักษณะตึกบาคด (เพิงขายของแบบไม้ถาวร) ของที่วางขายมีมะไฟ มะแฟน มะเกว้น ปะมัน ปะคำขั่ว ถั่วเน่า สมุด ปากกา น้ำตาล น้ำอ้อย น้ำผึ้ง ไม้เกี้ยว เสื้อผ้า กระเป๋า ไม้ก๊บบีเสียบผม กำไลสายสร้อย ที่มาไกลก็มีทั้งปะแข่วน บะແหลบ ยาสมนุไพร กล้วย อ้อย ขณะที่ใต้ต้นมะขามเป็นที่ประชันขันแข่งกลองหลวง คนตีพันมือด้วยผ้าเหลืองห่มมัดทะแมงเสียงดัง ส่วนคนฟังมีทั้งพระเณร เณรน้อย คนเฒ่า หากกลองลูกใดเสียงดังข่มคนอื่นวัดอื่นได้อย่างชัดเจน ก็จะมี เสียงฮือตอบไม้ตบมือตอบรับสนั่นไหว จนมีตึกจนคำจึงได้เลิกรา (นพพร นิลณรงค์, 2549, น. 11)

บริเวณงานการกุศล พิธีกรรมจัดอยู่ภายในวัดรอบในที่ลานพระบรมธาตุ มีแม่ค้าขายดอกไม้ธูปเทียนและขายน้ำสำหรับสรงพระบรมธาตุ กองอำนวยการตั้งอยู่ที่ศาลาามุขระเบียงคตด้านทิศเหนือ มีเจ้าหน้าที่ประกาศเชิญชวนทำบุญ ประกาศรายชื่อผู้ร่วมทำบุญ ตลอดทั้งวัน พิธีกรรมที่เป็นหัวใจหลักของงาน เริ่มขึ้นเวลา 15.00 น. ของวันสุดท้าย เมื่อขบวนน้ำทิพย์และเครื่องสักการะของข้าราชการมาถึง พระสงฆ์สมณศักดิ์สวดชัยมงคลต้อนรับในวิหารหลวง ถึงเวลา 15.00 น. เริ่มชักน้ำขึ้นสรง โดยการนำของเจ้าหลวง ผู้ว่าราชการจังหวัดและ

³ คำว่า “เชียงยัน” ปรากฏในชื่อของ เจดีย์เชียงยัน และคณะเชียงยัน ซึ่งตั้งอยู่ในวัดพระธาตุหริภุญไชย ในบทความนี้ เขียน “เชียงยัน” โดยอ้างอิงจากหนังสือพระธาตุหริภุญไชย โดยกรมศิลปากร ปี 2553

ข้าราชการตามลำดับ ประชาชนที่คอยอยู่ก็พากันเข้าไปสรงน้ำ ยกกระออมน้ำอธิฐานแล้วเทใส่กระออมชักขึ้นไปตามสาย เสียงสายชักกระออมน้ำทิพย์ดังหรีดหิ่ง กระดังไปโพธิ์ที่ห้อยย้อยตามข้อฟ้าโบระกาต้องลมเสียงดังกรังกริ่ง (พระศรีศิลป์สุนทราทิ, 2519, น. 16-19)

จะเห็นว่าพื้นที่การจัดงานประเพณีสรงน้ำพระธาตุหริภุญไชยมีการใช้พื้นที่กิจกรรมเต็มทุกพื้นที่กลายเป็นพื้นที่สาธารณะสำหรับหลายกลุ่มบุคคลที่ต้องการเข้าร่วมงาน มีกิจกรรมหลายประเภท ในอดีตพื้นที่กิจกรรมการเล่น มหรสพต่างๆ เป็นพื้นที่ที่คนทุกกลุ่มชั้นได้เข้ามาใช้ทำให้ประเพณีสรงน้ำพระธาตุหริภุญไชยเป็นพื้นที่งานวัดเต็มรูปแบบที่ผู้คนได้เข้ามาสนุกสนานกับการเล่น มหรสพต่างๆ ผ่อนคลายจากการทำงานในช่วงฤดูร้อน เย็นค่าเข้าร่วมงานบุญ สรงน้ำพระธาตุในวัด พื้นที่สำหรับพิธีกรรม หรือบริเวณช่วงพระธาตุกลายเป็นพื้นที่ที่การเข้าถึงต้องเป็นไปตามลำดับชนชั้นทางสังคม มีเพียงชนชั้นผู้ครองนคร และพระสงฆ์ผู้ประกอบพิธีกรรมเท่านั้น ทำให้ พื้นที่สำหรับพิธีกรรมจึงกลายเป็นพื้นที่ส่วนน้อยของการจัดกิจกรรม

แม้ว่าพื้นที่ของวัดจะมีการแบ่งเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาสโดยใช้กำแพงหรือรั้วเพื่อแบ่งการใช้พื้นที่ให้ชัดเจน และในเขตสังฆาวาสมีการแบ่งพื้นที่เป็นสี่คณะเพื่อร่วมกันดูแลพื้นที่การจัดกิจกรรม แต่เมื่อมีการจัดงานพื้นที่สาธารณะและพื้นที่สำหรับพิธีกรรมก็ไม่ได้มีการแบ่งชัดเจนโดยใช้รั้ว พิธีกรรมและกิจกรรมกลับเป็นตัวบ่งบอกการใช้พื้นที่นั้นๆ เอง อีกทั้งเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้เป็นอย่างดี

พื้นที่ทางสังคมกลุ่มคนที่เข้าร่วมประเพณีสรงน้ำพระธาตุหริภุญไชย ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2500

ในนี้ได้แบ่งตามบทบาทหน้าที่ของการเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กันในพื้นที่บริเวณงาน โดยไม่แบ่งแยกถึงภูมิฐานะที่อยู่อาศัย บางกลุ่มอาศัยในเขตอำเภอเมืองลำพูน บางกลุ่มมาจากต่างอำเภอหรืออำเภอใกล้เคียงในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ อาทิ อ.สารภี อ.สันป่าตอง อ.จอมทอง อ.หางดง เป็นต้น หรือบางกลุ่มอาศัยอยู่ในจังหวัดอื่นๆ ของภาคเหนือ เช่น เชียงราย ลำปาง เป็นต้น ซึ่งทุกกลุ่มมีจุดประสงค์ร่วมกันในการมาสักการะองค์พระธาตุหริภุญไชยและร่วมประเพณีสรงน้ำพระธาตุหริภุญไชยในคราวเดียวกันซึ่งการเดินทางในอดีตนั้นแบ่งกลุ่มคนเหล่านี้นั้นเป็นแค่เพียง คนบ้านใกล้และคนบ้านไกลที่ต้องค้างอ้าง

แรมเท่านั้น ทั้งนี้ ได้แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม 1. กลุ่มประชาชน 2. กลุ่มพระสงฆ์ 3. กลุ่มกษัตริย์ราชวงศ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนและข้าราชการ

1. กลุ่มประชาชน: เทศกาลประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชยจะเริ่มตั้งแต่วันขึ้น 9 ค่ำเดือนแปดเหนือเป็นต้นไป และมีมหรสพเฉลิมฉลองจนถึงคืนสุดท้ายตรงกับ 15 ค่ำ กลุ่มประชาชนที่เข้ามาร่วมงานแบ่งออกเป็นกลุ่มคนที่มาร่วมงาน และกลุ่มที่มาร่วมเป็นผู้จัดงานในอดีตชาวลำพูนจากอำเภอหางไสลจะค่อยๆ เดินทางเข้ามาล่วงหน้าเตรียมข้าวสารอาหารแห้ง มาทำกินระหว่างทาง และถือโอกาสเข้ามาแวะเวียนเยี่ยมญาติพี่น้อง ใครที่มีญาติพี่น้องอยู่ในบริเวณในเมืองก็จะมาค้างแรม เตรียมอาหารการกิน ข้าวสารเพื่อหุงใส่บาตรในตอนเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ กลุ่มคนเผ่าคนแกลจะมากันแต่เช้ามีดตั้งใจมาทำบุญตักบาตร ชาวบ้านฝั่งเวียงยอง จะรับหนึ่งข้าวเป็นทานให้คนที่มานอนค้างแรมรอบศาลาบาตรไว้ใส่บาตรและกินในวันสงฆ์น้ำพระธาตุด้วย แม้จะไม่ได้เป็นญาติพี่น้องกันแต่ก็ถือเป็นการทำบุญได้บุญเหมือนกัน

ประชาชนที่มาจากอำเภอรอบนอกจะหอบข้าวของมานอนพักแรมตามศาลาบาตร ตั้งแต่เย็นก่อนงานวันสุดท้าย ทำบุญตักบาตรแล้วก็นั่งล้อมวงกันรับประทานอาหาร และรอทำการสงฆ์น้ำพระบรมธาตุต่อไป (พระศรีศิลป์สุนทรวาทิ, 2519, น. 17) การเดินทางของชาวบ้านบ้านโกลยังก่อให้เกิดรายได้จากสินค้าที่เตรียมทำในช่วงฤดูแล้ง ฝ่ายหญิงต่างนำผ้าทอ อาหารแห้ง มาแลกเปลี่ยนค้าขายระหว่างเส้นทางเดินทางมา ฝ่ายชาย เตรียมมีดพรว เครื่องจักสาน หรือกระทั่งของป่า ที่ถือเป็นของกินหายากของคนในเมืองตามฤดูกาล อาทิ เห็ดถอบ ถั่วเน่า น้ำเมี่ยง น้ำปู มะไฟป่า เข้ามาให้คนในเมืองลำพูนได้ลิ้มลอง

จากการสัมภาษณ์ ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมงาน นางสาวลี เล่าหรือตพันธุ์ ชุมชนชัยมงคล อายุ 70 ปี และ นายนันท์ นันทชัยศักดิ์ อายุ 80 ปี ได้เล่าว่า เช้าวันขึ้น 15 ค่ำ จะเป็นเช้าที่ผู้คนหนาแน่นที่สุดนอกจากคนบ้านโกลมาค้างอ้างแรมในศาลาบาตรรอบวัดแล้ว ชาวบ้านชุมชนรอบวัดยังสร้างเพิงขายอาหารเข้าบริเวณทิศใต้ของวัด ขายกับข้าว อาทิ ลาบ ยำจิ้นไก่ ตำมะเขือ แกงฮังเล แกงผักกาด สำหรับเป็นอาหารเช้าและเพื่อใส่บาตรถวายเพลพระสงฆ์ที่มาร่วมพิธี หรือกระทั่งชาวมอญ หนองคู่ อ.ป่าซางก็หาขนมเส้นชาวเม็ง มาค้าขายกันในเมือง ลูกตาลสดจากบ้านสันตันธง อ.เมือง มะไฟ เห็ดถอบ จากชาวบ้านหนองข้างคันท.ริมปิง การใส่บาตรชาวบ้านจะใส่บาตรกันในวิหารทั้งสี่ทิศของวัดพระธาตุหริภุญชัย ได้แก่

วิหารหลวง วิหารพระพุทธร วิหารพระเจ้าทันใจและวิหารละโว้ เมื่อใส่บาตรกันในช่วงเช้าเสร็จ กลุ่มคณะศรัทธาประจำแต่ละวิหารถวายเพลแก่พระสงฆ์แล้ว อาหารที่ยังคงมีเหลืออยู่ก็จะนำมาเลี้ยงผู้คนที่มาเที่ยวภายในงานระหว่างรอชมขบวนสงฆ์น้ำพระธาตุในช่วงบ่ายต่อไป พื้นที่ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชย กลายเป็นพื้นที่ค้าขายแลกเปลี่ยนของคนในเมือง และต่างอำเภอที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจเม็ดเงินที่เพิ่มขึ้นของชาวบ้านจากเดิมที่มีรายได้จากผลผลิตจากการเพาะปลูกแต่ละปีเท่านั้น ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นเม็ดเงินที่มาจากความศรัทธาของตนที่เข้ามาสักการบูชาพระธาตุหริภุญไชยในทุกปีและเงินส่วนนี้ก็จะเงินทำบุญเพื่อถวายเป็นพุทธานุชาต่อไป การเกิดตลาดค้าขายนี้เน้นผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติโดยตรงแสดงให้เห็นถึงวิถีการทำมาหากินที่ยังไม่มีการใช้แรงงานในการดัดแปลงมากนัก เป็นการแลกเปลี่ยนค้าขายในขั้นต้นระดับตลาดในชุมชนและข้ามชุมชนแลกเปลี่ยนในสิ่งที่ชุมชนตนขาด ยังไม่มีการสะสมเพื่อการค้าในระดับตลาดใหญ่ขึ้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจของตนเองได้ โดยต่อมากการค้าขายแลกเปลี่ยนระดับชุมชนนี้จะเปลี่ยนรูปแบบกลายเป็นรูปแบบตลาดนัดที่ชาวบ้านสามารถกำหนดเวลาล่วงหน้าและนำมาแลกเปลี่ยนค้าขายกันทุกปีเมื่อมีประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชยนั่นเอง จะเห็นว่าพื้นที่ของกลุ่มประชาชนที่มาจากทั้งบ้านใกล้และบ้านไกลเหล่านี้ งานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุนอกจากจะเป็นพื้นที่ของการค้าแล้วยังเป็นพื้นที่ของการแลกเปลี่ยนข่าวสาร พื้นที่ของการนัดพบรวมกลุ่ม แสดงความความเป็นท้องถิ่นของตนจากสินค้าที่นำมาจำหน่ายให้เป็นที่ยึดและยอมรับวัฒนธรรมจากต่างถิ่นด้วย อีกทั้งคนบ้านใกล้ยังมีโอกาสรู้จักความทันสมัยจากสินค้าที่เดินทางมาพร้อมกับขบวนรถไฟจากเมืองหลวง ตลอดจนรูปแบบการจัดงานมหรสพงานศิลปกรรมแบบรัตนโกสินทร์จากรูปแบบการสร้างวัดในตัวเมือง นำไปถ่ายทอดสู่ท้องถิ่นของตนอีกด้วย

สำหรับเรื่องราวและภาพความทรงจำของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองเกี่ยวกับงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ คือการได้เข้าร่วมขบวนแห่ครัวทาน เด็กๆ จะถูกจับแต่งตัวเป็นตัวละครในพระเวสสันดรชาดก ตามที่วัดเป็นผู้กำหนดว่าแต่ละปีขบวนแห่ครัวทานจะจัดประกวดในหัวข้อก้นอะไรและยังตื่นเต้นกับการคิด สร้างสรรค์ ขบวนแห่ให้ยิ่งใหญ่เหมือนจริงขึ้นทุกปี จนถึงได้ว่าเป็นงานที่ทุกคนรอคอยจะได้เข้าร่วมในทุกปี เกิดความสัมพันธ์ทั้งในระดับชุมชนและพื้นที่ใกล้เคียงที่มาร่วมค้าขายและสงฆ์น้ำพระธาตุเกิดขึ้น การจัดงาน

ประเพณี กลุ่มประชาชนทั่วไปที่มีบทบาทในงานประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุฯ อีกกลุ่มคือ ข้าพระธาตุหรือข้าวัดหรือข้าพระพุทธเจ้าปรากฏในหลักฐานในศิลาจารึกมาแต่ครั้งอาณาจักรทริภุชไชยแล้วจนมาถึงยุคอาณาจักรล้านนา โดยมีคำศัพท์สำหรับใช้เรียกกลุ่มคนที่ถูกอุทิศให้กับพระพุทธศาสนา คือ ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระ ข้าพระธาตุ อารามิก คโยม ลูกวัด คนศีลทาน และคนทานด้าย ดังปรากฏหลักฐานจากจารึกที่พบในจังหวัดลำพูนอันเกี่ยวข้องกับการกลั่นคนให้เป็นข้าพระธาตุ

เมืองลำพูนในยุคของเจ้าผู้ครองนครลำพูน แม้ว่าจะมีกลุ่มข้าหลวงจากสยามเข้ามาปกครองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 โดย พระยาประศาสน์วิริยะกิจ เป็นข้าหลวงจากส่วนกลางที่เข้ามาบริหารราชการเป็นคนแรกแต่ในขณะนั้นเจ้าผู้ครองนครลำพูนยังมีบทบาทสำคัญในการจัดงานประเพณีต่างๆ เจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้ายช่วงปี พ.ศ. 2454 – 2486 บทบาทของผู้ที่คอยรับใช้พระธาตุจึงเป็นกลุ่มคนที่ใกล้ชิดรับใช้เจ้าหลวงเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทหน้าที่ในการนุ่งห่มข้าวขึ้นบนองค์พระธาตุคอยเทน้ำศักดิ์สิทธิ์สรงพระธาตุที่ประชาชนได้มาร่วมงานชักรอกขึ้นไปในวันสงกรานต์น้ำพระธาตุ และยังคงถูกเรียกว่า “ข้าพระธาตุ” เรื่อยมา กลุ่มคนเหล่านี้ถูกสืบทอดต่อกันมาตามสายสกุล แม้ว่าการประกาศเลิกทาสได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปเรียบร้อยแล้วเมื่อ พ.ศ. 2448 กลุ่มข้าพระธาตุยังคงทำงานกันตามที่ได้รับมอบหมายจากเจ้าผู้ครองนครลำพูน โดยกลุ่มที่ได้รับมอบหมายเป็นข้าพระธาตุคือชาวบ้านบ้านท่าขามบ้านฮ่อม ซึ่งอาศัยทางด้านทิศใต้ของวัด คนกลุ่มนี้ถือได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่ใกล้ชิดได้รับใช้เจ้าผู้ครองนคร ซึ่งมีอาชีพส่วนใหญ่เป็นสลาช่างฝีมือทำงานในคุ้มหลวง ข้าพระธาตุที่เข้าร่วมพิธีในงานประเพณีสงกรานต์นั้น ส่วนใหญ่เข้ามาช่วยงานที่วัดกันทั้งครอบครัว ฝ่ายภรรยาก็จะทำกรวยดอกไม้ ภูเบศรมาขายแก่คนที่มาร่วมงานสงกรานต์น้ำพระธาตุ ช่วยปิดกวาด ทำความสะอาดบริเวณวัด โดยทางวัดก็จะแบ่งสินน้ำใจเล็กน้อยให้ ข้าพระธาตุถือเป็นกลุ่มคนที่เจ้าหลวงเลือกแล้วให้ปฏิบัติหน้าที่แทนเจ้าหลวงในการขึ้นโปรดน้ำ ทำความสะอาดองค์พระธาตุ คนปกติธรรมดาไม่มีสิทธิ์จะทำการนี้ได้ถือเป็นหน้าที่ที่มีเกียรติที่ชาวบ้านธรรมดาจะสามารถพึงปฏิบัติได้ โดยมีเงื่อนไขคือคนที่จะขึ้นไปทำหน้าที่ได้จะต้องผ่านการบวชเรียนมาก่อนและในช่วงปฏิบัติหน้าที่สงกรานต์จะต้องถือศีลแปดจนกว่าจะเสร็จสิ้น ประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุทริภุชไชย นับได้ว่าบทบาทกลุ่มข้าพระธาตุเป็นบทบาทที่ได้รับการยกฐานะขึ้นมาจากบทบาทรบชาติที่คอยรับใช้เจ้าหลวงโดยเปลี่ยนสถานะจากการบวช

เรียนมาก่อน ฉะนั้นถือได้ว่าประเพณีพิธีกรรมเป็นกระบวนการหนึ่งซึ่งทำให้ปรับเปลี่ยนสถานะให้เป็นที่ยอมรับทางสังคมได้

2. กลุ่มพระสงฆ์: ในอดีตพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบ่มเพาะวิชาความรู้ให้แก่ชุมชน ตลอดจนการจัดกิจกรรมงานต่างๆภายในชุมชน มีการจัดการศึกษาเล่าเรียนแก่เด็กวัดแบบบูรณาการ ไม่มีหลักสูตรที่แน่นอนชัดเจน เจ้าอาวาสเป็นผู้กำหนดขึ้นส่วนใหญ่แล้วสั่งสอนศิษย์วัดให้ศึกษาในเรื่องต่างๆอาทิ อักษรวิธีล้านนาไทย การท่องจำบทสวดมนต์ การแสดงพระธรรมเทศนาแบบพื้นเมือง แม้กระทั่งงานช่างฝีมือต่างๆ ทำให้กิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในวัดพระสงฆ์จะเป็นผู้นำชาวบ้านในการจัดการงานต่างๆ แต่เกิดขึ้นเมื่อมีการตราพระราชบัญญัติลักษณะการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ส่งผลให้การศึกษาแบบโบราณของลำพูนเริ่มเปลี่ยนไป อีกทั้งเมื่อปี พ.ศ.2489 พระสุเมธมัจฉาลาจารย์ (อมร อมรปญโญ) ป.ธ.7 ได้จัดตั้งโรงเรียนราษฎร์เพื่อการกุศลของวัดชื่อ โรงเรียนเมธีวุฒิกุล โดยตั้งอยู่ในพื้นที่วัดพระธาตุหริภุญชัยนั่นเอง

การจัดการเรียนการสอนแบบใหม่นี้ได้รับความนิยมจากบรรดาพระภิกษุสามเณร และเด็กนักเรียนชาย มาสมัครเข้ารับการศึกษาเป็นจำนวนมากจนสามารถผลิตบุคลากรออกไปเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงของจังหวัดลำพูนและสังคมเป็นจำนวนมาก และในปี พ.ศ. 2500 พระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิบุโล) ได้ก่อตั้งโรงเรียนหอบปรียัติศึกษา สังกัดสำนักพุทธศาสนาแห่งชาติ ขึ้นโดยมีหลักสูตรเช่นเดียวกัน

ทั้งโรงเรียนเมธีวุฒิกุลและโรงเรียนหอบปรียัติศึกษา กลายเป็นแหล่งสร้างบุคลากรทางการศึกษา นักวิชาการ นักเคลื่อนไหว ของจังหวัดลำพูนในเวลาต่อมา โดยก่อนหน้านี้มีการก่อตั้งโรงเรียนภายในวัดทั้งสองแห่งนี้ เมื่อปี พ.ศ.2498 เกิดการรวมตัวของพุทธบริษัท ก่อตั้งยุวพุทธิกสมาคม จ.ลำพูน เพื่อจะได้ ชักจูงคนหนุ่มสาว คนวัยเดียวกัน ให้มาสนใจในพระพุทธศาสนา โดยนายสันต์ เทพมณี เป็นนายกสมาคม นับว่าเป็นฐานรากสำคัญให้คนหนุ่มสาว รวมตัวกันเข้ามาช่วยงานต่างๆ ภายในวัดตลอดจนส่งลูกหลานเข้ามาเรียนในโรงเรียนเมธีวุฒิกุลอันถือเป็นโรงเรียนเอกชนในสังกัดของวัดพระธาตุหริภุญชัยมากขึ้น

จากการขยายตัวของการศึกษาเพื่อถ่ายทอดอุดมการณ์ แนวทางการปกครองของคณะสงฆ์นี้เองนอกจากการก่อตั้งโรงเรียน ก่อตั้งสมาคมแล้ว สื่อสิ่งพิมพ์ยังเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่

พระสงฆ์ใช้เป็นเครื่องมือสื่อสารกับบุคคลทั่วไปได้กว้างขึ้น ในปี พ.ศ. 2501 สภาเปรียญ จังหวัดลำพูน ได้ถูกก่อตั้งขึ้นโดย พระมหาศิลป์ สิกขาสโก วัดศรีบุญยืน กรรมการและเลขานุการคณะกรรมการเผยแพร่ และพระครูโชติธรรมประจิตร วัดมหาวัน เป็นประธานกรรมการ และได้จัดพิมพ์ “วารสารสันติสุข” เพื่อเผยแพร่ข่าวสารจากคณะสงฆ์ส่วนกลาง และสอดแทรกข่าวสารความเคลื่อนไหวของคณะสงฆ์ในลำพูน อันประกอบด้วย บทความเรื่องราววัฒนธรรมประเพณีจังหวัดลำพูน เป็นวารสารรายตรีมาส (รายสามเดือน) คือ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา สำหรับเผยแพร่หลักธรรมะต่างๆ ของชาวพุทธ โดยโครงการสภาเปรียญนี้กำเนิดขึ้นโดยท่านพุทธทาส ภิกขุมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 มาแล้วนับได้ว่าเป็นการสร้างเครือข่ายสืบทอดแนวคิดของพระสงฆ์จากส่วนกลาง เพื่อแสดงความเป็นเอกภาพของพระสงฆ์ทั่วทุกภูมิภาคในการเคารพพระราชบัญญัติคณะสงฆ์จากส่วนกลาง

ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุหริภุญไชย พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทหลักในการกำหนดรูปแบบงานโดยมีคณะกรรมการวัดและยุวพุทธิกสมาคมเป็นผู้ร่วมดำเนินงาน โดยมีการแบ่งพื้นที่การทำงานชัดเจนคือคณะสงฆ์รับผิดชอบการจัดงานด้านพิธีการในเขตพุทธาวาส และโรงเรียนเมธีวุฒิกรรับผิดชอบการจัดมหรสพ ในเขตสังฆาวาส โดยคณะกรรมการวัดและยุวพุทธิกสมาคมเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อย พระสงฆ์ถูกแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบตามพื้นที่คณะที่ตนสังกัด 4 คณะซึ่งตั้งอยู่ประจำสี่ทิศในเขตสังฆาวาส คือ คณะหลวง คณะสะดือเมือง คณะอัฐารส และคณะเชียงยืน โดยแต่ละคณะต้องจัดพระสงฆ์อยู่ประจำวิหารประจำทิศในเขตพื้นที่คณะตน คือ พระสงฆ์จากคณะหลวงอยู่ประจำวิหารหลวง พระสงฆ์จากคณะสะดือเมืองอยู่ประจำวิหารพระพุทธ พระสงฆ์จากคณะเชียงยืนอยู่พื้นที่ศาลาบาตรระหว่างวิหารพระเจ้าทันใจและวิหารพระเจ้ากลักเกลียว(วิหารพระเจ้าแดง) และพระสงฆ์จากคณะอัฐารสอยู่ประจำพื้นที่วิหารพระสังกัจจายน์ เพื่อคอยรับครัวทานจากวัดในจากต่างอำเภอ ทั้งทั้งลำพูนและผู้คนที่ต้องการมาร่วมทำบุญถวายทานแด่องค์พระธาตุหริภุญไชย พระสงฆ์รับบาตรในวัด

ในอดีตพระสงฆ์จากอำเภอต่างไกลจะเป็นผู้นำชาวบ้านในการเดินทางไกลมาสักการะองค์พระธาตุหริภุญไชย เข้ามาพร้อมสิ่งสักการะถวายทานองค์พระธาตุส่วนใหญ่คือเงินร่วมทำบุญ และข้าวของเครื่องใช้เล็กๆน้อยๆ อาทิ กล้องไม้ขีดไฟ ของรูปเทียน จาน ช้อน

เป็นต้น เสียบห้อยในคอมโพน้ำตัน น้ำขมิ้นส้มป่อย มาร่วมสร่งน้ำ จุดมุ่งหมายในการมาร่วมสักการะในประเพณีสร่งน้ำพระธาตุหริภุญไชยปีละครั้งในอดีตนั้น นอกจากเพื่อสักการะองค์พระธาตุแล้วยังก่อให้เกิดความสามัคคีของกลุ่มคนในหมู่บ้านที่ต้องเดินทางพร้อมกันต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำข้าวปลาอาหารมาแบ่งกันกิน ร่วมกันทำอาหารถวายครูบาที่นำคณะเดินทางมา มาเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องระหว่างทาง จนเมื่อเดินทางมาถึงก็ต้องมาเตรียมข้าวปลาอาหารสำหรับใส่บาตรพระสงฆ์ในเช้าตรู่วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 อีกด้วย เป็นการสร้างความปรองดองสร้างความสามัคคีในชุมชนได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อมีการเดินทางจากหลากหลายที่มากขึ้นเกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เปิดโลกทัศน์มากขึ้น การนำข้าวของเครื่องสักการะมาซึ่งแสดงถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นตนมากมายเป็นเรื่องของการประกวดแข่งขัน จนกลายเป็นการประกวดขบวนครีวาทนตามมา

สำหรับพระสงฆ์ที่มาจากอำเภอหางไกลนั้น ถือได้ว่าได้กลับมาไหว้สา คารวะพระเถระผู้ใหญ่ที่เคยสั่งสอน เมื่อครั้งบวชเรียนเข้ามาศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนเมธีวุฒิกร หรือเข้ามาพำนักในอารามของวัดพระธาตุเมื่อครั้งอดีต ฉะนั้นเมื่อพระสงฆ์ที่เคยเข้ามาพำนักได้กลับมาเยี่ยมเยียน ก็ต่างได้รับมอบหมายให้มาช่วยรับสังฆทาน ที่วัดและประชาชนเข้ามาร่วมทำบุญ ประจำวิหารที่ตนเคยสังกัดคณะอยู่ อาทิ พระสงฆ์จากวัดในอำเภอแม่ทา จะมาช่วยรับสังฆทาน ที่จุฬารามพระเจ้าแดงซึ่งคณะเชียงยันต์ที่พระสงฆ์เคยเข้ามาเป็นศิษย์ ดูแลอยู่ เป็นต้น

กลุ่มพระสงฆ์วัดต่างๆ แต่เดิมในล้านนามีการรวมกลุ่มกันเช่นเดียวกับชาวบ้านที่รวมกันอยู่เป็นหมู่บ้าน แต่เป็นการรวมกันภายใต้ระบอบการปกครองของคณะสงฆ์ที่มีมาแต่โบราณ โดยพระสงฆ์จากวัดในละแวกเดียวกัน ประมาณ 6-12 วัด จะมาร่วมทำสังฆกรรมที่วัดที่มีอุโบสถ ลงอุโบสถร่วมกัน เรียกว่า “หมวดอุโบสถ” บางแห่งเรียกว่า “หัวหมวดวัด” หัวหมวดวัดมีอำนาจที่จะบวชกุลบุตรในล้านนามัยนั้นได้โดยอิสระ แต่เมื่อมีการเปิดการเรียนการสอนสำหรับสงฆ์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2489 ภายใต้ชื่อโรงเรียนเมธีวุฒิกร และโรงเรียนหอปริยัติธรรม ในปี พ.ศ.2500 ภายในวัดพระธาตุหริภุญไชยทำให้เกิดกลุ่มเครือข่ายพระสงฆ์ในรูปแบบเครือข่ายสถาบันการศึกษาเพิ่มขึ้นอีกด้วย ทำให้กลุ่มพระสงฆ์จากต่างอำเภอได้เข้ามาช่วยเหลืองานในประเพณีสร่งน้ำพระธาตุด้วย

สำหรับกลุ่มพระสงฆ์ซึ่งสังกัดวัดแต่ละชุมชนในเขตเทศบาลเมืองลำพูน พระสงฆ์ยังคงบทบาทหลักในการนำขบวนครีวาทนถวายองค์พระธาตุหริภุญไชย โดยแบ่งไปตามหมวด

วัด ไม่ได้แบ่งเป็นชุมชนตามที่สังกัดในเขตเทศบาลเมือง พระสงฆ์ไม่ได้ร่วมในขบวนรีนเร็งนี้แต่จะรอรับขบวนครีวทานของวัดตนบริเวณหน้าวัดจุดหอรบขังและเข้าไปพำนักอยู่ประจำแต่ละวิหารประจำทิศ แสดงให้เห็นว่าการแบ่งเขตเพื่อการบริหารงานท้องถิ่นตามพระราชกฤษฎีกา ตั้งแต่เมื่อ พ.ศ. 2479 นั้นไม่ได้มีผลในการแบ่งการทำงานตามประเพณีท้องถิ่นอย่างใด กอปรกับในขณะนั้นผู้ดำรงเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัยเป็นชาวลำพูน คือ พระวิมลญาณมุนี (สุดใจ) พ.ศ. 2476 – 2486 และ พระครูจักขุธรรมประจิตร์ (ตา) พ.ศ. 2486 – 2489 ฉะนั้นรูปแบบขึ้นอยู่กับพระสงฆ์ท้องถิ่นซึ่งถือเป็นกลุ่มนักวิชาการที่สำคัญในสังคม แม้ว่าช่วงเวลา พ.ศ. 2489 – 2533 พระสุเมธมงคลจารย์ (อมร อมรปญโญ) จากกรุงเทพฯ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย รูปแบบประเพณีพิธีกรรมก็ยังเป็นไปตามวิถีเดิม พระสงฆ์มีบทบาททั้งด้านการเมืองและสังคมในการพัฒนาเมืองลำพูน ความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้านจึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตลอดมา โดยมีศรัทธาหลักในการดำเนินการในส่วนของวัดแต่ละชุมชน คือ กลุ่มผู้ครองนครลำพูน ซึ่งยังคงได้รับเคารพนับถือ ได้รับเกียรติ ในกระทำพิธีการต่างๆ อยู่

3. กลุ่มกษัตริย์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนและข้าราชการ: ในยุคหริภุญไชยและยุคล้านนาจากหลักฐานจารึกและตำนานเอกสารโบราณ จะเห็นชัดว่ากลุ่มคนที่มีบทบาทในการประกอบพิธีกรรมคือ กษัตริย์และกลุ่มราชวงศ์ บทบาทของกษัตริย์อยู่ในกรอบเรื่องราวของพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น การปฏิบัติเพื่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาเหล่านี้ถือเป็นการสืบทอดสิทธิธรรมของกษัตริย์ที่มีบทบาทอำนาจทั้งในทางการเมืองการปกครองและทางธรรมอันเป็นลักษณะสากลของดินแดนที่รับนับถือพุทธศาสนา ด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเรื่องกฎแห่งกรรมทำให้คนยอมรับฐานะและชาติกำเนิดตนเอง ไม่ต่อต้านความแตกต่างฐานะในสังคม เพราะเชื่อว่าสิ่งที่เป็นอยู่เป็นผลมาจากอดีต หากต้องการชีวิตที่ดีขึ้นทั้งในชาตินี้และชาติหน้าจะต้องทำบุญให้มาก กษัตริย์หรือเจ้าเมืองเองต้องสร้างสมบารมีด้วยการบริจาคทานในรูปแบบการกัลปนาผู้คน ทรัพย์สิน ที่ดินและที่นาต่างๆ เพราะการถวายผู้คนให้กับวัดนั้นเป็นการทำบุญที่ยิ่งใหญ่

ต่อมาเมื่อเกิดการปฏิรูปของรัฐสยาม พ.ศ.2442 เกิดการรวมศูนย์อำนาจโดยรัฐบาลสยาม การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การลงทุนของ

บริษัทต่างชาติ การขยายตัวของการค้าและนายทุนจากกรุงเทพฯ ล้วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในล้านนา รวมไปถึงการล่มสลายของวัฒนธรรมศักดินา ข้าราชการสยามถูกส่งมาปกครองในหัวเมืองต่างๆ ของล้านนา เมืองลำพูนในฐานะส่วนหนึ่งของมณฑลพายัพ ได้มีข้าหลวงจากสยามเข้ามาปกครองตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 ในยุคนั้นเมืองลำพูนถูกปกครองโดยเจ้าอินทยงยศโชติ ช่วงปีพ.ศ. 2439 - 2454 และเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ปกครองต่อเป็นผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้ายช่วงปีพ.ศ. 2454 - 2486 โดยได้ยกเลิกการปกครองแบบเจ้าผู้ครองนครโดยเด็ดขาด ซึ่งกำหนดว่านับตั้งแต่ พ.ศ.2469 เป็นต้นไป หากตำแหน่งเจ้าเมืองใดว่างลงจะไม่โปรดเกล้าแต่งตั้งขึ้นอีก ส่วนเจ้าเมืองที่มีชีวิตอยู่ก็ได้เงินเดือนจนถึงแก่พิราลัย และภายหลังคณะราษฎรเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้ยกเลิกการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลลง ใน พ.ศ.2476 มณฑลพายัพจึงสลายตัวแล้วเปลี่ยนมาเรียกตามที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ว่าภาคเหนือ (สรวิสต์ อ่องสกุล, 2554, น. 478)

ในยุคของเจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้าย เจ้าจักรคำจจรศักดิ์ (พ.ศ.2454 - 2486) ท่านเป็นหลักสำคัญในการจัดงานประเพณีต่างๆ ตลอดจนการปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆ ภายในวัดพระธาตุหริภุญชัยในปี พ.ศ.2458 ภายหลังจากถูกพายุพัดถล่มเสียหายทั้งหลังในปี พ.ศ.2457 โดยครั้งนั้นเจ้านายและข้าราชการพลเมืองทั้งหลายในมณฑลพายัพได้เรียไรเงินเพื่อปฏิสังขรณ์ได้เพียง 6,560 บาท จากที่คาดการณ์ว่าจะต้องใช้เงินถึง 25,000 บาท โดยได้ส่งใบแจ้งความเรียไรกับใบเสร็จรับเงินไปยังกระทรวงธรรมการขอให้ช่วยอนุเคราะห์เรียไรเงินบรรดาข้าราชการตามกระทรวงต่างๆ และนำส่งคืนยังเค้าสนามหลวงเมืองนครลำพูนต่อไป (งานจดหมายเหตุ สำนักพระราชวัง กระทรวงวังที่ 14/47 พ.ศ.2458) ซึ่งเงินเรียไรดังกล่าวก็ได้ไม่มากนัก งานปฏิสังขรณ์วิหารหลวงสำเร็จได้ด้วยแรงศรัทธา ศิษยานุศิษย์ครูบาเจ้าศรีวิชัยซึ่งเจ้าหลวงจักรคำจจรศักดิ์ได้ไปนิมนต์ท่านมาเป็นประธานเพื่อหาเงินในการปฏิสังขรณ์บูรณะให้สำเร็จ โดยกลุ่มนายทุนสำคัญที่นำทุนทรัพย์มาช่วยเหลือคือพ่อค้าจีนชนชั้นนำของเมืองเชียงใหม่ โดยในช่วงแรกพ่อค้าจีนที่ขึ้นมาทางเหนือเป็นกลุ่มที่มาประมูลเจ้าภาษีนายอากร จนต่อมากลายเป็นพ่อค้าที่ทำหน้าที่รวบรวมผลผลิตของชาวบ้านเข้าสู่ตลาดและขายสินค้าจากเมืองเป็นนายทุนที่นำวัสดุอุปกรณ์ก่อสร้างที่สำเร็จรูปและทันสมัยมาจากกรุงเทพได้รวดเร็วทำให้งานปฏิสังขรณ์วิหารหลวงสำเร็จลงได้

จากยอดจำนวนเงินบริจาคเพื่อการบูรณปฏิสังขรณ์ วิหารหลวงและยอดองค์พระธาตุหริภุญไชย แสดงได้ถึงภาวะเศรษฐกิจการเงินของเมืองลำพูนและเจ้าผู้ครองนครลำพูน แม้จะมีเรือกสวนไร่นามากมายแต่ไม่สามารถแปลงเป็นทุนทรัพย์สำหรับใช้สอยมากนัก เนื่องด้วยลำพูนไม่ได้รุ่งเรืองด้วยการทำธุรกิจการค้า พ่อค้าจีน นักลงทุน คหบดี จากเชียงใหม่ ไม่ได้ให้ความสนใจเข้ามาลงทุนทำการค้ากันมากนัก ชีวิตความเป็นอยู่ด้านอาหารการกินของเจ้าหลวงไม่ได้ฟุ่มเฟือยอย่างใด เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มทอใช้เองและสามารถนำออกมาขายช่วยค่าใช้จ่ายในคุ้มได้อีกทาง รายได้จากการเก็บค่าตอไม้ถือเป็นรายได้หลักที่ใช้จ่ายในการศึกษาของลูกหลานที่ไปเรียนต่างบ้านต่างเมืองซึ่งลูกหลานสายสกุล ณ ลำพูน เป็นผู้มีการศึกษาดีจากสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเสียงทั้งสิ้น เห็นได้ว่าทรัพย์สินส่วนใหญ่ของเจ้าหลวงจะใช้ไปในการส่งเสริมลูกหลานให้มีการศึกษาที่ดีกันทุกคนทั้งหญิงและชายเพื่อให้ช่วยเหลือตัวเองได้ในภายภาคหน้า การสร้างบารมีโดยการทำบุญ ปฏิสังขรณ์วัดวาอาราม ก็มีตลอดเช่นกัน

นอกจากเจ้าหลวงจะเป็นศรัทธาหลักด้านทุนทรัพย์ในกิจกรรมประเพณีของวัดแล้วยังเป็นผู้กำหนดรูปแบบงานประเพณีสงกรานต์น้ำพระธาตุร่วมกับคณะสงฆ์และยุวพุทธานุสาคคมอีกด้วย วัดหลวงของเจ้าเมืองสมัยก่อนจึงเหมือนกับเป็นวัดของเจ้าผู้ครองนคร กิจกรรมในวัดจึงเป็นหน้าที่โดยปริยาย อีกทั้งมีหน้าที่ไปนำน้ำศักดิ์สิทธิ์มาจากดอยชะม้อมาสรองค์พระธาตุด้วย

“งานสงกรานต์น้ำพระธาตุ เพื่อองฟูบ้าง ขาดหายไปบ้าง ตามแต่สถานการณ์ทางการเมือง บางปีก็มี 3 วัน บางปีก็มี 7 วัน การงานของวัดหลวงยังนับถือเจ้าเป็นใหญ่ คนเมื่อก่อนหื้อเกียรติ เอาเจ้าว่าเขาก็ไค่ได้บุญและทางวัดก็ปรึกษาเรื่องการจัดงานตลอด ตอนนั้นเจ้าแขยังมิชีวิตอยู่เป็นเป็นเก้าการหลายอย่าง” (สัมภาษณ์นายผดุง บุญประเสริฐ ศิษย์เก่าโรงเรียนเมธีวุฒิกร อายุ 67 ปี เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2556)

“งานแปดเป้ง หกเป้ง งานเดือนยี่เป้ง ป่อเจ้าจะมานอนที่วิหารพระพุทธ มีข้าทาสบริวาร ขนข้าวควมาส่งเป็นขบวน รวมถึงแม่เจ้า ขายา จะมานอนศาลาบาตรทางใต้ที่ติดกับวิหารพระพุทธด้วย”(สัมภาษณ์นางกาญจนา มหาแสน หลานเจ้ายอดเรือน ขายาเจ้าหลวง-จักรคำขจรศักดิ์ อายุ 73 ปี เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม)

เรื่องราวการทำบุญสุนทานของเจ้าผู้ครองนครลำพูนและสายสกุลนี้ ยังคงอยู่ในภาพจำของคนลำพูนกลุ่มชนทำขามบ้านฮ่อม อ.เมืองลำพูน ที่มีโอกาสรับใช้เจ้าหลวงอย่างใกล้ชิด นอกจากวัดพระธาตุหริภุญไชยแล้ว วัดอื่นๆที่อยู่ในเขตเมือง อาทิ วัดมหาวัน วัดช้างสี

วัดจามเทวี วัดชัยมงคล วัดช้างรอง เป็นต้น ต่างได้รับการอุปถัมภ์ค้ำชูจากเจ้าหลวงและชายาไปด้วย

เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าผู้ครองนครลำพูนองค์สุดท้ายในฐานะข้าราชการในรัฐบาลสยาม ซึ่งทำงานภายใต้ ข้าหลวงประจำมณฑลพายัพ ในคราวจัดประเพณีสำคัญประจำปีของจังหวัด เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ยังคงได้รับเกียรติสูงสุดในการดำเนินการไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการดำเนินงานหรือพิธีกรรม ซึ่งข้าหลวงจะให้ดำเนินการตามรูปแบบจารีตบ้านเมืองเดิม เช่นเดียวกับงานประเพณีสงกรานต์พระธาตุหริภุญชัย ในวันขึ้น 15 ค่ำ พิธีการสำคัญในการชักรอกน้ำสงกรานต์เจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์จะได้รับเกียรติเป็นประธานในการชักรอกเป็นบุคคลแรกก่อนข้าหลวงแห่งมณฑลพายัพและประชาชนทั่วไปจะได้สงกรานต์ ส่วนการนำน้ำทิพย์จากดอยชะม้อมาทำพิธีสงกรานต์นั้นเจ้าหลวงจะมอบหมายข้าบริวารที่เคยบวชเรียนจำนวน 8 คน ไปตักน้ำทิพย์มารวมพิธีสงกรานต์ตลอดเป็นเจ้าภาพในการเลี้ยงภัตตาหารเพลพระสงฆ์ ถวายน้ำปานะ โรงทาน สำหรับเลี้ยงผู้คนที่เข้าร่วมงานประเพณีเจ้าผู้ครองนครและสายสกุล จะเป็นศรัทธาหลักในการนี้ ด้วยกำลังคนบริวารที่คอยช่วยเหลือและภายในคุ้มเจ้าหลวงมีบ่อเลี้ยงปลาขนาดใหญ่ ปลูกผัก ผลไม้ ที่สามารถเก็บกินได้ตลอดปีและเพียงพอสำหรับข้าทาสบริวารอีกด้วย ทำให้การทำทานของเจ้าหลวงจะเป็นในรูปแบบถวายอาหารน้ำปานะ และโรงทานสำหรับประชาชนทั่วไปเป็นหลัก

เมื่อเจ้าหลวงจักรคำขจรศักดิ์ถึงแก่พิราลัย ปี พ.ศ.2486 เจ้าหญิงส่วนบุญ (ชายาลำดับที่ 3) และเจ้าหญิงยอดเรือน (ชายาลำดับที่ 4) ยังคงมาทำบุญที่วัดพระธาตุหริภุญชัยสืบต่อไปอยู่ ซึ่งในขณะนั้นเจ้าหญิงชานแก้ว (ชายาลำดับที่ 1) เสียชีวิตแล้วตั้งแต่อายุ 28 ปี เจ้าหญิงแชงแก้ว (ชายาลำดับที่ 2) ได้กลับมาพำนักกับเจ้าบิดาที่คุ้มประตูช้างสี ตั้งแต่ปี พ.ศ.2459 เพื่อดูแลเจ้าบิดา เจ้ามารดาที่คุ้ม เจ้าหญิงแชงแก้วได้เริ่มต้นทำการค้าขายด้วยตนเองจนมีฐานะดีขึ้นเป็นลำดับ จนเป็นที่ร่ำลือว่าที่นาและยุงข้าวของเจ้าหญิงแชงแก้ว ใหญ่ที่สุด มีมากที่สุดในเมืองลำพูนนี้แล้ว

บรรดาเจ้านายสายสกุล ณ ลำพูน นี้ เจ้าหญิงแชงแก้วถือเป็นเจ้านายผู้ครองเมืองลำพูนที่เป็นแม่งานหลักกับงานสงกรานต์พระธาตุหริภุญชัย องค์สุดท้ายก็ว่าได้ที่เข้ามาร่วมดำเนินงาน ดูแลจัดระเบียบพิธีการ เป็นกำลังสำคัญและมีโรงทานประจำที่วิหารละโว้ซึ่งท่านได้บริจาคทรัพย์ในการบูรณะวิหารดังกล่าว เมื่อเจ้าหญิงแชงแก้วถึงแก่อนิจกรรม

ปี พ.ศ.2513 แล้ว สายสกุลสืบต่อมาได้เข้ามาเป็นเกียรติร่วมในพิธีการและบริจาคทรัพย์เท่านั้น

จากบทบาทกลุ่มทั้ง 3 กลุ่มดังกล่าว คือ ประชาชนทั่วไป พระสงฆ์ และกษัตริย์ เจ้าผู้ครองนคร ข้าราชการ ต่างมีความสัมพันธ์กันตามฐานะ ชนชั้นและบทบาทหน้าที่ของตนในสังคม ภายใต้เงื่อนไขทางสังคมวัฒนธรรมในอดีตตามวิถีไทยดั้งเดิม กลุ่มพระสงฆ์ถือเป็นกลุ่มที่ได้รับการยอมรับในสังคมให้มีฐานะสูงสุด โดยช่วงเวลาขณะนั้น พระสุเมธังคลาจารย์ (อมร อมรปญโญ) (พ.ศ. 2489 – 2533) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระธาตุหริภุญชัย ถึงแม้พื้นเพดั้งเดิมท่านเป็นชาวอยุธยาและบวชเรียน ณ วัดเบญจมบพิตร ในฐานะเจ้าอาวาสการบริหารจัดการด้านงานการศึกษาโรงเรียนที่ตั้งขึ้นภายในวัด หรืองานประเพณีต่างๆ รูปแบบงานเป็นไปตามแนวคิดของเจ้าอาวาสวัดเป็นหลัก แม้เจ้าผู้ครองนครจะให้การสนับสนุนงานด้านศาสนาและประเพณีตลอดมาแต่ก็ไม่สามารถครอบงำหรือเข้ามาบริหาร ดำเนินการภายในวัดได้ เจ้าผู้ครองนครจะได้รับเกียรติสูงสุดในฐานะผู้ทำพิธีเปิดงานและเป็นผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ เท่านั้น ฉะนั้นรูปแบบพิธีการทางศาสนาจากส่วนกลางจึงถูกนำมาปรับใช้กับท้องถิ่นมากขึ้นเมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 งานประเพณีต่างๆ ที่วัดจัดขึ้นทุกชนชั้นจะมาร่วมทำบุญด้วยกันกลายเป็นพื้นที่สาธารณะที่สร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นภายใต้งานประเพณีร่วมกันเกิดการสร้างความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและคนนอกชุมชน แต่ในพื้นที่สาธารณะนั้นก็ยังคงมีพื้นที่ของชนชั้นที่ต่างมีที่อยู่ที่ยืนของตนอยู่ งานประเพณีเป็นทีนัดหมายแลกเปลี่ยนสินค้า ตลอดจนการมาเปิดหูเปิดตากับความทันสมัยใหม่ๆ ที่เข้ามายังลำพูน โดยมีพื้นที่ประเพณีสงฆ์พระธาตุเป็นเวที แม้พื้นที่ภายในวัดจะแบ่งขอบเขตการใช้งานชัดเจนเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส มีกำแพงเป็นตัวแบ่งที่ชัดเจน แต่ในส่วนของพื้นที่พิธีกรรมบางอย่างก็อยู่ในมโนทัศน์ที่ไม่เห็นขอบเขตชัดเจนกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่แสดงตัวตนของระดับชนชั้นทางสังคม อาทิ ขอบเขตพื้นที่แสดงความศักดิ์สิทธิ์ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความพิเศษกว่าพื้นที่อื่นๆ จะเป็นพื้นที่ที่กำหนดบทบาท สถานะ ผู้ใช้พื้นที่ไปโดยไม่รู้ตัว โดยหากจะก้าวข้ามพื้นที่ดังกล่าวต้องมีการเปลี่ยนแปลงสถานะบทบาทตนเช่นเดียวกับกรณีศึกษา ประเพณีสงฆ์พระธาตุหริภุญชัยซึ่งเป็นศูนย์รวมผู้คนทั่วทั้งจังหวัดลำพูนและอำเภอใกล้เคียงในทุกระดับชนชั้น มาพักค้างอ้างแรมทำให้ทุกพื้นที่กลายเป็นที่

พักผ่อนหลับนอนบริเวณศาลาบาตรโดยรอบจะเป็นพื้นที่สำหรับประชาชนทั่วไป หากเป็นเจ้านายจะพำนักในวิหาร พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์สำหรับพิธีกรรม คือ บริเวณ ช่วงพระธาตุ หัวใจของงานคือองค์พระธาตุหริภุญไชยซึ่งมีการทำพิธีสงฆ์น้ำโดยใช้หม้อหงส์ที่ถูกผูกติดกับสายลวดสลิงซึ่งผูกกับเสาข้างน้ำ เพื่อชักรอกน้ำสงฆ์ขึ้นสู่องค์พระธาตุโดยมีข้าพระธาตุที่แต่งชุดขาวแบบพราหมณ์คอยอยู่ด้านบนเพื่อรอน้ำสงฆ์ จากนั้นก็ลาดสงฆ์ไปยังองค์พระธาตุเพื่อถือเป็นการสักการะบูชา แม้ผู้คนจะแออัดยัดเยียดในบริเวณช่วงพระธาตุ คือ บริเวณเสาข้างน้ำสำหรับห้อยหม้อหงส์เพื่อให้ประชาชนนำน้ำขมิ้นส้มป่อยที่ตนนำมาขึ้นไปสงฆ์องค์พระธาตุสูงสุดได้นั้น แต่การเข้าไปสงฆ์น้ำตามลำดับก่อนหลังนั้นก็ต้องเป็นไปตามลำดับขั้น สถานะประชาชนทั่วไปเชื่อว่าต้องให้เจ้าเมืองเป็นผู้ชักรอกน้ำสงฆ์เป็นคนแรกก่อนในตอนสายของวันขึ้น 15 ค่ำ ซึ่งถือเป็นวันสุดท้ายของงานประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุแล้ว เพราะเจ้าเมืองเป็นผู้มีบุญที่คอยอุปถัมภ์ค้ำชูให้พุทธศาสนายั่งยืนมาตราบปัจจุบัน หากใครไม่ประสงค์รอกสงฆ์น้ำบนองค์พระธาตุผ่านการชักรอกแล้วก็ได้แต่เพียงนำน้ำสงฆ์ใส่กระบอกไม้ไผ่สอดเข้าไปโดยรอบบริเวณฐานองค์พระธาตุเท่านั้น

เจ้าเมืองเป็นผู้ที่มีสถานะสูงสุดได้รับเกียรติในการสงฆ์น้ำองค์พระธาตุก่อน ถือเป็นผู้มีอำนาจในการควบคุมพื้นที่ รวมไปถึงอำนาจในการเชื่อมโยงพื้นที่หนึ่งกับพื้นที่แบบอื่นๆ โดยการเปลี่ยนสถานะโดยอาศัยพิธีกรรม เจ้าเมือง เจ้าผู้ครองนครนอกจากจะเป็นผู้มีบุญญาบารมีแล้วยังเป็นผู้ทรงศัพทราชธรรมณะนั้นบุคคลที่จะขึ้นไปทำหน้าที่แทนเจ้าเมืองในการสงฆ์น้ำองค์พระธาตุได้นั้นต้องเป็นผู้รักษาศีลเช่นเดียวกัน ฉะนั้นการเปลี่ยนสถานะ พฤติกรรมจากข้าทาสเป็นข้าพระธาตุเพื่อรับหน้าที่นี้จึงต้องมีการคัดเลือกคนที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อนเพื่อจักได้ปฏิบัติหน้าที่รับน้ำสงฆ์ซึ่งถือเป็นน้ำทิพย์ศักดิ์สิทธิ์ได้อย่างถูกต้องแสดงให้เห็นถึงศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมจึงกลายเป็นสิ่งที่ช่วยลดช่องว่างในสังคมลงได้บ้าง และช่วยให้สมาชิกในสังคมมีโอกาสเลื่อนสถานะตนด้วยการบวชในพุทธศาสนาอีกด้วย ในส่วนสถานะของเจ้าเมืองและพระสงฆ์ในช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้ถูกอำนาจการปกครองจากกรุงเทพฯ กดทับ สูญเสียอำนาจในการเกณฑ์แรงงาน เสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ฐานะทางการปกครองที่ลดต่ำลงแต่ฐานะทางสังคมในการจัดงานบุญประเพณีเป็นเหมือนการฟื้นคืนมาของพื้นที่สังคมของเจ้าเมืองและพระสงฆ์ ซึ่งยังมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์วัดวาอารามและฟื้นฟูประเพณีเดิมๆ ให้คงอยู่ จะเห็นว่าพื้นที่แห่งความศักดิ์สิทธิ์

บริเวณช่วงวัดพระธาตุหริภุญชัยเคยเป็นสถานที่เพื่อกระทำพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัจจาอันเป็นการแสดงความจงรักภักดีของเจ้าผู้ครองนครในฐานะประเทศราชของสยามซึ่งได้ยกเลิกไป กลับลายเป็นพื้นที่แห่งการสักการะนอบน้อมต่อองค์พระธาตุหริภุญชัยของกษัตริย์แห่งสยาม บทบาทหน้าที่ของน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ถูกแทนด้วยพระแสงราชศัสตราเพื่อให้เกิดความเกรงกลัวหากมีการกระทำผิด ถูกแทนที่ด้วยน้ำสรงพระราชทานซึ่งจะถูกเตรียมไว้เพื่อผู้ว่าราชการจังหวัดผู้ได้รับหน้าที่แทนกษัตริย์เป็นผู้สรงคนแรกเสมอ บทบาทของเจ้าผู้ครองนครลำพูนซึ่งแต่เดิมเป็นผู้รดน้ำองค์พระธาตุคนแรก กลายเป็นผู้ได้รับเกียรติเข้าร่วมพิธีเท่านั้น จากประเพณีรดน้ำพระธาตุที่เดิมชาวลำพูนเรียกกัน เปลี่ยนเป็น ประเพณีสรงน้ำพระธาตุ เพื่อให้ความเคารพต่อกษัตริย์ที่ทรงพระราชทานน้ำสรงองค์พระธาตุทุกปีสืบเนื่องตั้งแต่การเสด็จของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ในปี 2501 เป็นต้นมา

แม้ว่าบทบาทของเจ้าผู้ครองนครจะถูกแทนที่ด้วยผู้ว่าราชการจังหวัด และดำเนินการพิธีต่างๆ ด้วยข้าราชการ จากกระทรวงมหาดไทย แต่บทบาทของชุมชน ซึ่งมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ ตลอดจนกลุ่มข้าพระธาตุหรือข้ารับใช้ ผู้ได้รับหน้าที่สืบทอดเนื่องมา ก็ยังคงดำเนินหน้าที่ไปเป็นตามกฎระเบียบ ประเพณี ที่ยึดถือกันมาแต่เดิม แม้บทบาทของเจ้าหลวงจะหมดไปในประเพณีสรงน้ำ แต่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ของลำพูนที่กลายเป็นตัวแทนของเมืองลำพูนคือบ่อน้ำทิพย์ดอยชะม้อ ที่เคยกำหนดให้เพียงเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้มีอำนาจในการตักน้ำทิพย์นี้มาใช้เท่านั้น แต่ชุมชนท้องถิ่นสามารถสร้างคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์และสร้างความสำคัญแก่ชุมชนตนในฐานะที่เป็นผู้ดูแลในพื้นที่ โดยอนุญาตให้ชาวบ้านที่อาศัยในเขตตำบลมะเขือแจ้ ตำบลบ้านกลาง อันเป็นที่ตั้งของบ่อน้ำทิพย์ได้รับสิทธิในการบวชพราหมณ์ รักษาศีล เป็นผู้ประกอบพิธีตักน้ำทิพย์บนดอยชะม้อเท่านั้น อันเป็นการสร้างความสำคัญให้แก่ชุมชนท้องถิ่นตนตลอดไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงวัง. (2458). จดหมายเหตุ ที่ 14/47 เรื่องเรียรายปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวงวัดพระธาตุหริภุญไชยเมืองนครลำพูน.
- กาญจนา มหาแสน. (2556, 10 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- นพพร นิลนรงค์. (2557, 6 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- นันท์ นันทชัยศักดิ์. (2557, 21 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- बारमेศ वररनस्य. (2557, 12 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2548). *ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย, คณะอักษรศาสตร์, จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย).
- ผดุง บุญประเสริฐ. (2556, 8 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- พระศรีศิลป์สุนทรวาทิ. (2519). *วันนี้ เมื่อปีก่อน อนุสรณ์ในงานพระราชเพลิงศพ คุณแม่สีแก้ว โนนานนท์ บ.ม. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.*
- พิรุฬ แก้วประภา. (2556, 7 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- เพ็ญสุภา สุขคตะ ใจอินทร์. (2553). *พระธาตุหริภุญไชย*. กรุงเทพฯ: ถาวรการพิมพ์.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, สถาบันวิจัยสังคม. (2537). *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา*. ปรีทศน์ความรู้ในปัจจุบัน และข้อเสนอแนะสำหรับกิจกรรมในอนาคต: ห้องประชุมธรรมปัญญาบดี อาคารมหาจุฬา ในวัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2554). *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- สำลี เล่าห์รอดพันธุ์. (2557, 20 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.
- สุรัชย์ ขยัน. (2557, 22 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.